

Deliberationes tudományos folyóirat

15. évfolyam 1. szám 2022/1, 117-125. oldal

Kézirat beérkezése: 2022.11.02.

Kézirat befogadása: 2022.11.17.

[10.54230/Delib.2022.1.117](https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.117)

Deliberationes Scientific Journal

Vol.15; Ed.No. 1/2022, pages: 117–125

Paper submitted: 2nd November 2022

Paper accepted: 17th November 2022

[10.54230/Delib.2022.1.117](https://doi.org/10.54230/Delib.2022.1.117)

A KÖZÖSSÉGI ÉLETRE NEVELÉS SPECIÁLIS PEDAGÓGIAI ESZKÖZEI

B. Kis Attila¹, Petróczi Erzsébet², Soós Zsolt²

1 Gál Ferenc Egyetem, Pedagógiai Kar

2 Gál Ferenc Egyetem, Egészség- és Szociális Tudományi Kar

Absztrakt

Az ember szellemi és lelki értelemben szociális lény. A közösség egyidejűleg életének mind eszköze, mind értelme és célja. Minden emberi cselekedet a csoporthoz, egy adott közösséghez viszonyítva történik. A túlélés előfeltételei a kooperáció és közösségi érzés. Az együttélés vaslogikája alól senki sem tudja magát kivonni. A személyiség fejlődése, az önmegvalósítás csak mintegy az én és a te közötti interakcióként szemlélhető, illetve az összetartozás által strukturált csoportban, közösségben képzelhető el. E fontos alapvetésekre építve, tanulmányunkban a közösségi életre nevelés speciális pedagógiai eszközeinek megismertetését célzó, szakirányú pedagógiai továbbképzésre kidolgozott tananyagok főbb tartalmi elemeit ismertetjük.

Kulcsszavak: közösségi érzés, együttműködés, resztoráció, megbocsátás, jóvátétel

SPECIAL PEDAGOGICAL TOOLS FOR EDUCATION FOR COMMUNITY LIFE

B. Kis Attila¹, Petróczi Erzsébet², Soós Zsolt²

1 Faculty of Pedagogy, Gál Ferenc University

2 Faculty of Health and Social Sciences, Gál Ferenc University

Abstract

Humans are social beings in an intellectual and spiritual sense. Community is the means, as well as the meaning and the aim of their life. All human action is done in relation to a given group, to a particular community. Cooperation and a sense of community are prerequisites for survival. No one can exempt themselves from the strict logic of living together. The development of personality and self-realisation can only be

seen as an interaction between the self and the other person, and can only be imagined within a group or community structured by belonging together. Building on these important principles, in this study we present the main elements of teaching materials developed for further training courses in specialised pedagogical education aimed at familiarising people with the special pedagogical tools for education for community life.

Keywords: sense of community, cooperation, restoration, forgiveness, reparation

A közösségi életre nevelés kiemelt fontosságú napjainkban, mert a közoktatásban dolgozó pedagógusok beszámolóí alapján járványként terjed az iskolákban a motiválatlanság, fiataljaink alul teljesítenek és unatkoznak, a tanítás egyre nehezebb, a diákok egyre tiszteletlenebbek és figyelmetlenebbek, az osztályok egyre kezelhetlenebbek, a tanulmányi teljesítmény egyre romlik. Pedig a pedagógusok jóval felkészültebbek, a tantervek és a technológia fejlettebb, mint korábban. Az okok között jelentős hangsúllyal szerepel a közösségi érés hiánya a fiatalok körében.

Munkacsoportunk a közösségi életre nevelés három különböző színterét és három eltérő útját dolgozta ki.

Elsőként kidolgozásra került a közösségi életre való nevelés óvodákban alkalmazható módszere, amelyek a természeti változások megfigyelésén és aktív, teremtő megélésén keresztül a gyermekek identitását, autonóm személyiségét formálják. Az elkészült tananyag a közösségi életre nevelés óvodai (adaptálhatóan kisiskolai) lehetőségeivel foglalkozik. A féléves óvodai programjavaslat ahhoz az elváráshoz igyekszik igazodni, amelyet az Óvodai nevelés országos alapprogramja így fogalmaz meg „*Az érzelmi, az erkölcsi és az értékorientált közösségi nevelés*” fejezetben: „Az óvoda a gyermek nyitottságára épít, és ahhoz segíti a gyermeket, hogy megismerje szűkebb és tágabb környezetét, amely a nemzeti identitástudat, a keresztény kulturális értékek, a hazaszeretet, a szülőföldhöz és családhoz való kötődés alapja, hogy rá tudjon csodálkozni a természetben, az emberi környezetben megmutatkozó jóra és szépre, mindazok megbecsülésére”.

Az anyag elrendezése körülbelül hathetes ciklusokra osztja fel az évkört, amelyeket az évszakok és azok felezőpontjai határolnak. Ennek oka, hogy ilyen időtávlatokban már a kisebb gyerekek számára is jól megfigyelhetők az időjárás- és tájképváltozások, és ezekhez a ciklushatárokhöz hagyományos – az óvodákban, iskolákban is számon tartott – jeles napok, ünnepek is kötődnek. Az őszi időszakoknak a vallási és néphagyományokban gyökerező elnevezést is ad az anyag (Kisasszony ideje, Szent Mihály ideje, Szent Márton és advent ideje, Karácsony és farsang ideje).

Az összeállítás egymásra épülő ötletgyűjtemény óvodai programok, projektek tervezéséhez. A bevett gyakorlatokat követve vagy a legújabb szakirodalmi ajánlások alapján – itt-ott innovatívan – igyekszik a jellegzetes közösségteremtő foglalkozásokat bemutatni, illetve a foglalkozásokba beépíteni az elvárt óvodai műveltség tartalmakat.

Az évkörrel, a természeti változásokkal kapcsolatban azonban nem az ismeretek átadása, a környezeti nevelés, vagy a „környezettudatos magatartás formálása” áll az anyag középpontjában. A foglalkozások fő célja olyan közvetlenül meg tapasztalható természeti

jelenségekre irányítani a gyerekek figyelmét, amelyeket a magyar vallási, költői vagy néphagyomány valamiképpen „megszentelt”, és amelyek képesek későbbi keresztény identitásukat megalapozni.

Ebben az életkorban a gyermekekben nagy mértékű az azonosulási vágy és képesség, olyan képeket keresnek, amelyek formát adhatnak parttalanul csapongó, nehezen kontrollálható érzelmeiknek. Komoly veszteség számukra például a családi otthonból való kiszakadás az óvodai év kezdetekor. Ezért fontos, hogy a szülővel való együttlét élménye fokról fokra áthelyeződjön a tágabb természetotthonosság világába. Jó, ha a gyerekeknek alkalmuk van megérezni, hogy szoros összefüggés van az iskola–óvodai év kezdete, a fecskék koraőszi összeverődése–elrepülése, valamint a vetés előkészítésének hagyományos megkezdése között: ha érzelmileg minél inkább azonosulni tudnak a fecskékkel és a földbe vetett maggal is.

Később, a lehulló falevélben szintén megpillanthatja önmagát a családi fészekből kieső gyermek, a mindennapi rutin szigorú és monoton szabályait pedig felismerheti a fák örökös röghöz kötöttségében. Az elalvással vagy elmúlással kapcsolatos félelmei formát ölthetnek egy korhadó fatönk vagy egy mozdulatlanul várakozó pók megfigyelésében; saját jelentéktelenségét, elveszettségét is felfedezheti egy diószem kicsinységében és bezárt-ságában. A közvetlen környezetben keresztül – ha ehhez kap felnőtt segítséget – a gyermek képeket kaphat saját érzelmei kifejezéséhez, ezáltal birtokba vételéhez.

A kereszténységgel való találkozás igazi ideje a felnőtté válás kora, amikor a haláltudat személyiségünk végleges részévé lesz. A keresztfával összeolvadó Krisztus halálának és feltámadásának titka ekkortól válhat jövőalakító erővé az életünkben. A kereszténység analógiái azonban már jóval korábban közvetíthetők a gyerekek számára.

A fa megindul, tánra kel, az élet tüzében ég, ha benne az állat- és növényvilág egyesül, ha a méhekkal, pillangókkal, madarakkal egyetlen *lelkes lényt* alkot, vagy ha az égig ér, és ágbogaiban a nap sugarait, leveleiben pedig egy „gondviselő óriás” tenyerét fedezzük fel. Fordított analógiák felmutatásával megéreztetethetjük a gyerekekkel az apró jelenségek *világszerűségét*. Közös megfigyelhetjük például, hogy a „fák királyának”, a leghatalmasabb diófának van a legkisebb gyümölcse, egyúttal a legapróbb termésből lesz a legnagyobb fa. A jelenséggel való azonosulással új dimenzió nyílhat meg a gyermekben, ha például Móra Ferenc *Dióbél királyfi* című meséjét hallgatja, amelyben végül a legkisebb királyfi örökli a királyságot. Ezért is fontos (és a tapasztalattal legalább egyenértékű) tudás, hogy az apró testű énekesrigó elválaszthatatlan a terebélyes diófától, az ő dala érleli a termést, és ő hív bennünket vendégségbe szüretkor; és ezért is szent cselekedet – Szent Ferenc nyomán – az apró „lámpásmadarak” téli etetése a gyerekekkel, amelyre nekünk, embereknek nagyobb szükségünk van, mint maguknak a madaraknak.

Az elkészült tananyag az óvodai tanév első feléhez kapcsolódóan a kiragadott példákhoz hasonló lehetőségeket mutat be bővebben kifejtve, az ONAP fent ismertetett elvárásainak szellemében.

A második képzési program elsősorban a gyermekvédelemben dolgozó nevelőket célozza meg, ám hasznos lehet a gyermekvédelmi rendszerrel szoros együttműködésben

tevékenykedő oktatási/nevelési intézmények pedagógusai számára is. A közösségi életre nevelés speciális pedagógiai eszközeinek alkalmazása részben azonos, ugyanakkor az adott gyermekközösséghez, és az intézményi sajátosságokhoz igazodóan, részben eltérő gyakorlatot követel meg a gyermekeket, fiatalokat nevelő pedagógusoktól, illetve a gyermekvédelmi szakemberektől. Ebből következően a téma több szempontú feldolgozása szükséges.

A képzési programban a hallgatók először a közösségekkel kapcsolatos alapvető fogalmakat, valamint a különböző közösségtípusokat ismerik meg, ezen belül szó esik a vallási közösségek jellemzőiről, érték közvetítő tevékenységéről. A képzés résztveői részletesen tanulnak arról, hogyan változtak az emberi közösségek, s hogyan változott az emberi közösségek szerepe a történelemben, különös tekintettel az elmúlt évtizedek viharos gyorsaságú változásaira. E változások a XX. századra szükségessé tették a professzionális közösségfejlesztési programok, sőt, a közösségfejlesztést végző szakma (community worker) kialakítását. Ehhez kapcsolódóan a képzési program hallgatói megismerik a közösségfejlesztés fogalmát, típusait, intézményeit. Elsősorban Szent Pál egyházközösségekhez írt leveleit felhasználva külön órát szentelünk a katolikus szemléletű közösségépítés sajátosságainak megismertetésére. Ehhez kapcsolódóan a képzésben szó esik a keresztyén egyháznak már a Középkorban jelentős mértékű és hatású szegénygondozói és gyermekeket segítő (gyermekvédelmi) tevékenységéről. A képzés fontos eleme a szereteten és az elfogadáson alapuló don boscoi nevelési alapelvek megismertetése.

Ezen fogalmi, történeti és általános elméleti előkészítést követően lesz szó a társadalmi értékekről, valamint a családok, a nevelőszülők, a gyermekvédelmi intézmények szakembereinek érték közvetítő tevékenységéről. A hallgatók részletes ismereteket szereznek a gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményekről, s a gyermekjóléti intézmények által segített hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű családok speciális problémáiról. A képzésben részt vevő pedagógusok ismereteket szereznek e jellemzően segítségre szoruló családokban felnövő, valamint a gyermekvédelmi intézményekbe kerülő gyermekek speciális helyzetéről, az őket ért traumákról, ezek hatásairól, s arról, mindez milyen speciális – jellemzően a szociális/gyermekvédelmi intézményekben elterjedt, rogersi nézeteken alapuló – nevelési elveket követel meg a velük foglalkozó szakemberektől. A kurzus azoknak a módszereknek és eszközöknek a konkrét ismertetésével zárul, amelyek eredményesen alkalmazhatóak gyermekvédelmi intézményekben (vagy akár a köznevelési intézmények szabadidős programjaiban) a gyermekek közösségi életre való nevelésére. Ehhez kapcsolódóan a kurzusban résztvevők részletesen tanulnak a csoportmódszerek alkalmazásáról, a csoportdinamikai jelenségekről, ezek felismeréséről és kedvező irányú befolyásolásának lehetőségéről, valamint a csoportvezetésről.

A képzésben – kapcsolódva annak tartalmához és céljához – kiemelt jelentőségű, hogy az előadások interaktív jellegűek, valamint az, hogy az ismeretfeldolgozás jelentős arányban kiscsoportos feladatvégzés során valósul meg.

A harmadik képzési program abból indul ki, hogy az emberi kapcsolataink minősége meghatározza jólétérzetünket, közérzetünket, szakmai teljesítőképeségünket. Nem

mindegy, hogy napjainkat stresszben, vitatkozva vagy csendes sértődöttségben kell eltöltenünk, avagy képesek vagyunk nézeteltéréseink ellenére is kölcsönös tiszteleten alapuló párbeszédet folytatni munkatársainkkal, diákjainkkal, családtagjainkkal és netán még szakmai vetélytársainkkal is. Nem mindegy, hogy kapcsolatainkat problémák esetén kénytelenek vagyunk elhagyni, avagy újjá tudjuk őket építeni. Mindannyian ismerünk olyan embereket, akik a legnehezebb, ellentétes nézetekkel teli kommunikációt is képesek nyugodtan, túlfűtött érzelmek nélkül megélni, de olyanokat is, akiknél hamar elszakad a cérna. A különbség sokszor annak tudható be, hogy a társalgás résztvevői milyen kapcsolatvezetési eljárásokban jártasak, illetve mennyire ismerik önmagukat.

Már Magyarországon is hozzáférhető az a módszer, amellyel meggyőző hatékonysággal lehet kezelni a különböző konfliktusokat, a családi és iskolai erőszak egyre többször hallott eseteit. A magyar iskolák a diákok normaszegését, az erőszakos cselekedeteit büntetéssel, megtorlással próbálják kezelni, általában sikertelenül. Jó néhány példát megismerhettünk az utóbbi időben a sajtóból is, ahol a fiatalkori erőszak különböző megnyilvánulásaira az érintettek válasza a törvényi szigor, a rendőri fellépés, az adott intézményből való kitiltás volt. Szakemberek szerint ezek – bár sokszor megegyeznek a társadalom véleményével – nem vezetnek megoldáshoz. Ha a gyerek nem érti és érzi, hogy amit csinált, elfogadhatatlan, káros, fájdalmat okoz, akkor a büntetés önmagában nem fogja „megjavítani”. A mai megtorlasközpontú konfliktusmegoldással nem az elkövetett cselekményt minősítik, büntetik, hanem az érintett gyerekeket, személyt utasítják el.

Léteznek a konfliktusok megoldására egyéb, sokkal hatékonyabb módszerek. Új Zélandon, Ausztráliában és egy sor más országban például már évek óta alkalmazzák az úgynevezett resztoratív (helyreállító, helyrehozó) eljárásokat, amelyek egy ősi hagyományt élesztenek újra. Az új-zélandi őslakos maori törzseknél az volt a szokás, hogy ha egy fiatal valamilyen erőszakos konfliktust kezdeményezett, akkor a következmények megállapításába és az „ítélet”, valamint a jóvátétel kialakításába a fiatal családi, baráti körét is bevonták (Drewery 2010).

Mind az oktatási intézményekben, mind a gyermekvédelemben nagyon fontos a megromlott kapcsolatok helyreállítása a közösségépítés szempontjából. A modern szemléletben a konfliktust nemcsak negatív tényezőként határozzák meg, hanem mint az egyéni és szervezeti működés fejlődési-stabilizálódási faktorát. Ebben az elméleti keretben a resztoratív technika egy közösségi, jövőorientált konfliktuskezelő stratégia, ahol a résztvevők sajátos, egyéni helyzetének megélése mind érzelmi, mind értelmi síkon átdolgozásra kerül, amit valamennyi érintett részvétele erősít meg.

A resztoratív módszer túllép a pedagógus jutalmazó-büntető szerepén, és a konfliktus megoldását a közösség szabályzó funkcióján keresztül valósítja meg. A cél ebben az elméleti keretben nem a bűnös felelősségre vonása, a múlt rendezése, a történetek eltörlése, a hatalmi pozícióból kikényszerített bocsánatkérés, a szorongatott helyzetből való menekülés, hanem olyan megoldás, szabály, kompenzáció kidolgozása, ami segíti a hasonló konfliktusok megelőzését, a feszültségek konstruktív feldolgozását, a belátást, a bizalom helyreállítását, a további együttműködés megalapozását.

A resztoratív technikák erősségeihez tartozik, hogy a fegyelmi eljárást humánus módon tartják, a konfliktus kezelését nem fegyelmi síkon, hanem az emberi kapcsolatok rendezésének síkján érik el. Lehetővé válik a különböző hierarchia szinteken elhelyezkedő résztvevők nyílt kommunikációja, egymás mélyebb megértése. A büntetés helyett a jóvátétel, a múlt helyett a jövő kerül előtérbe, a közösség által megélhetőbbé válik a feldolgozás. Az érzelmi sérelmek bemutatása, a bocsánatkérés, a megbocsátás és az együttélés szabályainak újragondolása egy térben jön létre, az alkalmazott kommunikációs technika, a védett közeg létrehozása jövőben is modellt nyújt a problémák konstruktív kezelésére. A resztoratív, azaz a kapcsolathelyreállító eljárások alapja az a feltételezés, hogy a mások kárára elkövetett sérelmek nem szabályok vagy törvények megszegését, hanem személyek elleni vétséget jelentenek. Így a helyreállítás sem valami elvont szabály érvényességét rendezi, hanem a személyek emberi méltóságának megfelelő módon való kezelését (Kecskemeti –Winslade, 2016).

A resztoratív eljárás felnőtt facilitátor/ok (resztoratív technikában képzett pedagógus/ok) vezetésével lehetőséget nyújt a fiatalok körében a felelősségvállalásra, hogy ne a másik fél hibáztatásába csusszanak, hanem akár hibázva, de ők maguk keressék a megoldásokat.

A resztoratív eljárás az önbizalom építésnek is egy remek lehetősége. Az osztályértekezleten mindenkit meghallgatunk, mindenkinek kell valamilyen választ megfogalmazni a kérdésekre. A közösség előtt való véleménynyilvánítás, megszólalás komolyan és pozitívan hat az önértékelés alakulására.

Alkalmas a módszer arra, hogy a rejtett, kortársorientált normarendszert szép lassan feltárjuk, megismerjük és leépítsük. Helyette a valódi évezredes keresztény értékeket tartalmazó normarendszert adjuk a fiataljaink kezébe. A kommunikációs kompetencia fejlesztésében is jelentős szerepet játszik az eljárás, ami a munkaerő piacon nem elhanyagolható tényező. Összességében a resztoratív eljárás hozzájárul a közösségi érzés fejlődéséhez, az érett személyiség kialakulásához.

Összefoglalás

Munkacsoportunk a közösségi életre nevelés három különböző színterét és három eltérő útját mutatja be. B. Kis Attila a közösségi életre nevelés óvodákban alkalmazható módszereit gyűjtötte össze, amelyek a természeti változások megfigyelésén és aktív, teremtmő megélésén keresztül a gyermekek identitását, autonóm személyiségét formálják. Soós Zsolt olyan – a keresztény egyházi értékek által inspirált – módszerekkel foglalkozik a tananyagában, amelyek elsősorban a gyermekvédelmi intézményekben segíthetik a közösségek kialakulását és megerősödését. Petróczi Erzsébet programja kifejezetten a konfliktusokra, a megromlott kapcsolatok helyreállítására fókuszált, és a tananyag elsajátítója komplex módszert kap a kezébe, amely oktatási intézményekben, munkahelyeken, egyéb formális közösségekben egyaránt alkalmazható.

A TOVÁBBKÉPZÉSI PROGRAMOK KIDOLGOZÁSÁHOZ FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

1. tananyagrészes

- Bourdieu, P. (1978). *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése*. Gondolat.
- Dankó, E. (2005). *Nyelvi–kommunikációs nevelés az óvodában*. Okker Kiadó.
- Fóti, P. (2004). Thomas Gordon viselkedési ablaka és A.S. Neill summerhilli iskolai demokratikus önkormányzata. *Tani-tani, 2004* (1-2), 91–100.
- Jelenits, I. (2000). *Küldetésben*. Új Ember Kiadó.
- Kele, I. (2016). Az anyanyelvi kompetenciák fejlesztése az óvodában. *Katedra, 23* (8), 14–15.
- Rédly, E. (2006). *Pedagógia keresztény szemmel*. Katolikus Teológiai Főiskola (Győr).
- Zborovszky, F. (1929). *A keresztény család*. Haladás Nyomdarészvénytársaság.

Felhasznált jogszabály és internetes források

- 363/2012. (XII. 17.) Korm. rendelet az óvodai nevelés országos alapprogramjáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200363.kor> (Letöltés: 2021.11.16.)
<https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-meghirdette-csalad-evt> (Letöltés: 2021.11.17.)
<https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-nemi-kulonbsegek-eltorlese-nem-megoldas-hanem-maga-prob> (Letöltés: 2021. 11.17.)
https://vallalkozokeve.kormany.hu/download/4/0b/71000/pulzalo_iskola.pdf (Letöltés: 2021.11.18.)
<https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1llis-k%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gszervez%C3%A9s-gyakorlata-kontrollcsoport-vizsg%C3%A1llattal-web.pdf> (Letöltés: 2021.11.29.)
https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/2_1896_010_101030.pdf (Letöltés: 2021.11.29.)

2. Tananyagrészes:

- Andorka, R. (1997). *Bevezetés a szociológiába*. Osiris.
- Fekete, S. (2001). *Deviancia és társadalom*. Comenius Oktató és Kiadó Bt.
- Forgács, J. (1985). *A társas érintkezés szociálpszichológiája*. Kairosz.
- Havasi, V. (2017). *A történelmi egyházak szerepvállalása a gyermekvédelem és szociális ellátóterületén Borsod-Abaúj - Zemplén megyében*. https://www.academia.edu/36289905/A_t%C3%B6rt%C3%A9nelmi_egyh%C3%A1zak_szerepv%C3%A1llal%C3%A1sa_a_gyermekv%C3%A9delem_%C3%A9s_szoci%C3%A1llis_ell%C3%A1t%C3%A1s_ter%C3%Bclet%C3%A9n_Borsod_Aba%C3%BAj_Zempl%C3%A9n_megy%C3%A9ben (Letöltés: 2022.07.17.)
- Horváth, G. (2021). *A közösségi életre nevelés speciális pedagógiai eszközei*. Gál Ferenc Egyetem.

- Gyergyák, F. & Bende-Szabó, G. (2002). *Közigazgatási ismeretek 3.* Magyar Közigazgatási Intézet.
- Jedlicska, P. (1904). *Don Bosco János - A szegény gyermekek apostolának életrajza.* Stephaneum.
- Lipcsei, I. (2021). *A speciális pedagógia interaktív válaszai napjaink kihívásaira. A közösségi életre nevelés.* Gál Ferenc Egyetem.
- Major, Zs. B., Mészáros, K. & Tatárné, K. É. (2011): *Az eltéphetetlen gyökér.* PMJV-CSGY SZ - IRTÓ Bt.
- Müller, C. W. (1992). *Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? A szociális munka módszertanának története 1883–1945.* T-Twins – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Rogers, C. (2010). *Valakivé válni. A személyiség születése.* EDGE 2000 KFT.
- Somlai, P. (2013). *Család 2.0. Együttélési formák a polgári családtól a jelenkorig.* Napvilág Kiadó.
- Somlai, P. (1997): *Szocializáció.* Corvina.
- Soós, Zs. (2005): *A szociális munka alapjai.* Comenius Bt.
- Soós, Zs. (2018): *Szociális esetmunka.* Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Szabó, I. (1998). *Bevezetés a szociálpszichológiába.* Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szent István Társulati Biblia.* (2018). *Szent István Társulati Biblia Online.* <https://szentiras.hu/SZIT/R%C3%B3m%206/> (Eredeti 1973)
- Varga, A. T. & Vercseg, I. (2001). *Közösségfejlesztés.* Magyar Művelődési Intézet.
- Zombori, Gy. (1994). *A szociálpolitika alapfogalmai.* T-Twins – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

Felhasznált jogszabályok

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv> (Letöltés: 2022.06.10.)
2011. évi CCXI törvény a családok védelméről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100211.tv> (Letöltés: 2022.06.10.)
- Magyarország Alaptörvénye. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> (Letöltés: 2022.06.10.)

3. Tananyagrészt:

- Barczy, M. & Szamos, E. (2002). *Mediare necesse est – A mediáció technikai és társadalmi alkalmazása.* Animula.
- Drewery, W. & Kecskemeti, M. (2010). Restorative Practice and Behaviour Management in Schools: Discipline Meets Care. *Waikato Journal of Education*, 15 (3). 101-114.
- Drewery, W. (2010): *Restorative Practices in New Zealand Schools: A Developmental Approach. Seminar Two: International perspectives on RA.* Presented at the ESRC Funded Seminar Series: Restorative Approaches to Conflict in Schools.
- Drewery, W. (2007). *Restorative practices in schools: Far-reaching implications.* In G.
- Fellegi, B. (2009). *Út a megbékéléshez – A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon.* Napvilág Kiadó.

- Kecskemeti, M., Winslade, J. (2016): *Better classroom relationships*. NZCER PRESS.
- Neufeld, G. & Máté, G. (2014). *A család ereje*. Libri.
- Maxwell, G. M. & Liu, J. H. (2010). *Restorative justice and practices in New Zealand: Towards a restorative society*. Wipf & Stock Publishers.
- Pálhegyi, F. (2009): *Órjázat az etika körül*. Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány.
- Petróczi, E. (2015). Viselkedést befolyásoló rejtett érték- és normarendszerek megváltoztatása kapcsolatépítő beszélgetéssel. *Deliberationes*, 8 (1), 83-90.
- „Resztoratív technikák a vitarendező eljárásban” című képzési csomag. Alternatív Vitarendezés Program. (2012). OFI.
- Szekszárdi, J. (1994). *Konfliktuspedagógiai Szöveggyűjtemény*. Veszprémi Egyetemi Kiadó.
- Versegi, B. M. (2018). *Kapcsolatteremtő spiritualitás*. Kairosz Kiadó.
- Wachtel, T. (2007). *Real Justice – Hogyan forradalmasíthatjuk a normasértéshez való viszo*